

УДК 351.85

Н. О. ОБУХОВА

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ: ТЕОРЕТИЧНІ НАСТАНОВИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Проаналізовано сучасну державну культурну політику в Україні. Розглянуто питання можливого вдосконалення державного регулювання сферою культури у великих містах. Наведено практичні рекомендації стосовно поліпшення існуючої моделі взаємодії держави, сфери культури та спільноти.

The article is devoted to the analyses of the modern cultural policy in Ukraine. It touches upon the issues of possible improvement of public administration in the cultural sphere in big cities. It estimates some main directions of cultural development and contains some practical recommendations concerning the improvement of the now-existing model of interaction between the government, the culture and the public.

Ключові слова: культурна політика, культура, модель взаємної держави.

На сучасному етапі суспільного розвитку визначення місця та ролі культури в державотворчих процесах є предметом особливої уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених і політиків. Це зумовлено тим, що однією з головних функцій культури є людинотворча або гуманістична функція. І саме культурою створюється активний творчий інтелект, розум і висока духовність особистості, що слугує засобом виходу суспільства на нові рівні цивілізації. “Культура сприяє відновленню історичної пам’яті, формуванню демократичного способу мислення, розвитку й самореалізації особистості, а отже, утвердженню громадянського суспільства з високою національною свідомістю та патріотизмом, зміцненню цілісності та суверенітету держави, в тому числі України” [5].

Проблема формування державної культурної політики є предметом досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. Зокрема, вона висвітлена в роботах А. Жерара, Д. Бела, К. Додда, Г. Карпової, Г. Лаптевої, Т. Метце, П. Щедровицького, Г. Атаманчука, В. Бакальчука, О. Гриценка, В. Малімона, С. Симоненка та ін. У працях цих та інших авторів культура і культурна політика постають як явища, цілком пов’язані із духовним, політичним та економічним розвитком будь-якого суспільства. Разом з тим, культурна політика держави, її складові і механізми її впровадження на місцевому рівні лишаються малодослідженими темами в галузі не тільки філософії та культурології, але й у сфері державного управління.

У зв’язку з таким станом речей, метою статті є визначення ступеня важливості розвитку державної культурної політики в сучасних умовах як складової загальнонаціонального розвитку держави.

Стан культурного розвитку тієї чи іншої країни є одним з найбільш об’єктивних

показників не тільки духовного здоров'я суспільства, але й повноти вирішення тих проблем, у тому числі й економічних, котрі стоять перед ним. Серед функцій держави, що регулюють внутрішнє життя суспільства, важливе місце посідає державна культурна політика. Із здобуттям Україною державної незалежності головною метою в цій сфері мала стати така культурна політика, яка б цілком відповідала ідеям національно-культурного відродження. За роки незалежності на законодавчому рівні було прийнято цілу низку законів і постанов, котрі були покликані регулювати ці питання культурного будівництва. Проте більшість з них і досі “не працює”, залишаючись фактично декларативними “заявами про наміри”. Досить швидко на тлі затяжної економічної та соціальної кризи розмови про відродження культури перейшли у площину забезпечення її порятунку та виживання. Держава, як стверджує В. Бокальчук, є основним гарантом безпеки людини у просторі культури, чим обумовлюється взаємозалежність безпеки держави, суспільства та людини. Усвідомлення культурної самобутності, національної спадщини, історичних коренів і творчого потенціалу суспільства є рушійною силою розвитку. Дії держави як суб'єкта культурної політики мають спрямовуватися на збереження, відтворення та створення культурної самобутності нації [1]. Це є достатнім обґрунтуванням необхідності формування вдосконалених механізмів упровадження культурної політики, в тому числі у великих містах. Доречно звернути увагу на роль держави в регулюванні економічних процесів, оскільки культура сьогодні є повноцінною її частиною. Достатньо згадати сучасне явище культурних індустрій. Принцип “креатив-культура-капітал”: “економізація” культури та “культуризація” економіки дозволив низці європейських міст подолати комплекс провінційності і перетворитися на світові культурні центри. Тож не дивно, що сучасна держава не має права відокремлювати культуру від економіки, вона має формувати злагоджену економічну та культурну політику як орієнтир процвітання і добробуту.

Американський дослідник К. Бартлет піднімає проблему ролі держави у формуванні конкурентоспроможного виробництва, в тому числі і культурного. З ним важко не погодитись – роль держави дійсно викликає найбільше суперечностей. Багато хто вважає державний уряд суттєвим помічником розвитку виробництва, який виробляє політику, спрямовану на покращання стратегічних і тактичних індустрій. Інші підтримують концепцію “вільного ринку”, що полягає в тому, аби залишати управління економічними процесами “невидимій руці” [8, с. 233].

Обидва погляди, на думку К. Бартлета, невірні. Найкращим для уряду є так званий “серединний шлях”. Він полягає в тому, що уряд каталізує та кидає виклик підприємствам з метою підвищити їх рівень конкурентоспроможності. Уряд не може створити конкурентоспроможне виробництво, лише підприємству це до снаги. Роль уряду полягає у створенні сприятливих умов для успішного розвитку того чи іншого виробництва, проте уряд не впливає на сам процес виробництва. Подібний погляд видається таким, що може бути сприйнятим в умовах нашої держави. Уряду необхідно створити сприятливі умови впровадження культурної політики, проте дозволити окремим суб'єктам комунальної власності самостійно визначати, який саме механізм застосовувати.

Для прикладу успішного впровадження подібної моделі державної політики звернімося до досвіду Японії. Її історія знає яскравий приклад оновлення політики в повоєнні часи, коли було змінено методіку регулювання адміністративних конфліктів і запроваджено систему подвійної оплати праці. При цьому важливо зауважити, що зусилля уряду по відновленню економічної стабільності були спрямовані на розвиток лише однієї індустріальної галузі (суднобудування). Що сталося упродовж наступних років – загальновідомий факт: “японське економічне диво” вивчають навіть на шкільних уроках історії. У 1970-ті роки ознаменувались переходом до розвитку інформаційних технологій. Це був досить успішний крок, який вивів Японію на передові позиції у світі. Однак не слід вважати, що економіка Японії не зазнавала криз чи занепадів. “Культура диско” принесла в Японію так звану “вестернізацію”, що, незважаючи на стабільний добробут, певною мірою погіршило загальнонаціональні показники. ВВП періоду середини 1980-1990-х рр. становив всього лише 1 %. Цей період називають “втраченим десятиріччям” або ж “економікою мильної бульбашки”. Не дивно, що японський уряд почав шукати можливі виходи із ситуації, що склалась. І знайшов його, як це не дивно, в розвитку сфери розваг. З того часу індустрія культури постала на розвиток економічного добробуту. Над результатами варто замислитись – у 2007 р. Диснейленд у Токіо відвідали понад 25 млн людей, що складає чверть населення Японії. Звичайно, що прибуток від відвідувань не міг не позначитись позитивно на економічних показниках. Таким чином японці в черговий раз продемонстрували світу мудрість у своїй готовності спробувати нетрадиційні шляхи. Подібна готовність виправдала себе, тож досвід варто перейняти, звичайно ж, переосмисливши його в умовах власних реалій.

Сучасне суспільство, що сформувалось за часів незалежності України, спирається здебільшого як на виробництво, так і на інформаційні технології. Це суспільство, яке формується в постіндустріальну епоху. Західні футурологи – Ф. Фукуяма, Д. Белл та Е. Тофлер – говорили про появу “третьої хвилі”, хвилі, яка зараз накопилась на світ. Це хвиля інформації та культурних змін. Сучасне суспільство, як зазначає Тофлер в роботі “Шок майбутнього”, “...пропонує безліч життєвих ніш, більше свободи до пересування від однієї з них до іншої та більше можливостей створити власну нішу, ніж всі попередні суспільства разом” [9, с. 12]. Початок 1990-х рр. приніс значне зменшення втручання влади в свободу творчості. Для політики сучасного суспільства важливим стає підтримка балансу між прагненням до нового та збереженням старих традицій як основи формування нової культурної парадигми. Цим пояснюється необхідність формування розумної державної культурної політики. Розвиток власної національної культури принесе лише користь світовому суспільству. Звернімося до роботи Д. О’Коннора, сучасного дослідника питання культурної політики та культурних індустрій, “Культурна політика як вплив. Експорт ідеї “творчих індустрій” в Санкт-Петербург”. Він зазначає, що ще на початок 1960-х рр. “культурна політика в західних країнах втрачає свою початкову роль інструмента державного і суспільного будівництва. Вона зберегла зв’язок з такими галузями, як розвиток місцевого співтовариства, індивідуальне самовираження і розвиток

особистості”. Згодом вона починає відігравати роль у вирішенні соціальних питань і питань відродження території, а починаючи з 1980-х рр., виникає її зв’язок з економічною політикою [6]. Цим, напевно, можна пояснити зацікавленість Ради Європи в питаннях розвитку культури. Культурна політика здатна дати відповідь на питання: хто ми і куди ми йдемо. Вона – основа збереження єдності нації. Єдність кожної нації дає можливість формувати різноманіття ідей і традицій, в якому людство може знаходити матеріал для подальшого розвитку.

Однак, як зазначає С. Симоненко, реалізація вимог демократичної відкритості суспільства за умов ринкової економіки та відсутності належної державної підтримки, коли в першу чергу стають економічно неспроможними споживачі високої культури – вчителі, лікарі, інженери, науковці, змушується та частина національної творчої інтелігенції, котра є основним “виробником” культурних продуктів, вона орієнтується виключно на культурні запити публіки, що має високий рівень доходів. Рівень цих культурних запитів добре відомий. Унаслідок цього відбувається подвійний процес взаємодії української та масової культур. З одного боку, бажання створити конкурентоспроможну культурну продукцію веде до того, що українські композитори, митці, письменники часто просто погано копіюють не найкращі зразки зарубіжних пісень, телепередач, книжок. З іншого боку, прагнення зберегти національну специфіку веде до того, що цим витворам маскультурного виробництва надають українських рис. “Через це можна спостерігати чи то маскультуризацію української культури, чи то псевдоукраїнізацію масової культури. У будь-якому випадку можна говорити лише про окремі “перлини” сучасної української культури в загальному масиві тимчасових підробок під національний стиль та дух” [7]. У цілому йдеться про певне “пристосування” нашої культури під невибагливі та навіть примітивні потреби маскультурних “споживачів”. Нерідко спонукальними мотивами культурної творчості в наш час стають не ідеальні, духовні, культурні потреби, а суто меркантильні інтереси. Але, у свою чергу, пристосування до нерозвинутих естетичних смаків масового споживача культури криє в собі небезпеку поступового витіснення власне української культури з інформаційного простору нашої держави та творчу деградацію тих митців, що таким чином “вписалися” в систему ринкових відносин в культурному виробництві.

Глобалізація, що триває у світі, охоплює всі сфери суспільного життя, зокрема й культуру. Вона постає зовнішнім фактором, що має значний вплив на характер та напрям культурних процесів в окремому суспільстві. Цей чинник характеризується значними деструктивними тенденціями уніфікації культурного простору, порушуючи тим самим перед національною державою проблему збереження власної культурної самобутності на міжнародній арені та підтримки культурної багатоманітності у суспільстві. Дедалі більше поширюються тенденції стандартизації способу існування людини, її матеріальних потреб і духовних пріоритетів, так звана “масова культура”. А тому актуальним завданням культурної політики на національному та міждержавному рівнях стає спрямування впливу процесів глобалізації на збільшення можливостей розвитку національних культур, що і

зумовило зростання уваги до питань культурного розвитку людства. Водночас утверджується усвідомлення культури і як вагомого чинника внутрішньосупільного розвитку, характеру його суспільно-політичних процесів та творчого потенціалу становлення загалом [3].

У молодій державі, яка проходить крізь складні трансформаційні процеси, роль культури набуває особливого значення. З цього випливає важливість формування національної культурної політики. Якщо така політика буде дієвою та продуманою, то вона зможе забезпечити правові, інституційні та фінансові умови для розвитку сучасної української культури як ключового чинника формування зрілого демократичного суспільства. Зріле демократичне суспільство, в свою чергу, зможе сформувати національну ідентичність і покласти край питанню про наявність або відсутність “національної ідеї”. З приводу останнього можна навести думку М. Розумного, який у своїй роботі “Національна ідея: відкритість новому і світу...” зазначив, що країна не може постійно йти ретроспективним шляхом, їй необхідно відкритись новому, аби навчитись “довіряти собі”.

Незважаючи на прийняті кілька законів, що стосуються сфери культури, її правова база не набула цілісності, а дія її не є надто ефективною. Тому багато діячів культури неодноразово піднімали питання розробки і схвалення нової концепції державної культурної політики. Унаслідок активної діяльності парламентського Комітету з питань культури та духовності на чолі з театральним діячем Л. Танюком, Верховна Рада України в березні 2005 р. ухвалила Закон України “про концепцію державної культурної політики на 2005 – 2007 рр.” [4, с. 24].

У р. 3 Концепції, схваленої цим Законом, цілі та пріоритетні завдання культурної політики визначено таким чином.

“Концепція визначає такі цілі та пріоритети державної політики в галузі культури на 2005 – 2007 роки:

1. Визначення культурного розвитку України та її окремих регіонів одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.
2. Розробка та затвердження довгострокової програми культурного розвитку України, а також сприяння розробці середньострокових регіональних програм культурного розвитку.
3. Створення ефективної моделі фінансового та матеріально-технічного забезпечення культурного розвитку.
4. Формування цілісного інформаційно-культурного простору України, зокрема шляхом інвентаризації культурних ресурсів, створення відповідних аналітичних баз даних, видань інформаційних буклетів, а також створення телевізійного каналу “Культура””.

Окрім наведених завдань, розділ містить низку інших, не менш важливих цілей розвитку культурної політики. У наступних розділах містяться принципи культурної політики, які збігаються з принципами демократичного урядування.

Хронологічно найпізнішим концептуальним державним документом з питань культурної політики є Указ Президента України “Про першочергові завдання збагачення й розвитку культури й духовності українського суспільства” [4, с. 25].

Цим документом було створено Національну раду з питань духовності і культури при Президентові України, а також поставлено завдання створення “загальнодержавної програми дій із збагачення й розвитку культури й духовності українського суспільства”. В Указі визначено основні пріоритети реалізації відповідної загальнодержавної програми:

- удосконалення законодавства у сфері культури;
- розвиток національної кінематографії;
- створення умов для ефективного розвитку історичних і культурних центрів, пов’язаних з життям та діяльністю видатних діячів культури, науки та мистецтва, визвольною боротьбою, іншими важливими подіями в історії українського народу;
- активізація наукових досліджень у сфері культури;
- створення в столиці України та інших містах, що є великими культурними центрами, музейних комплексів та виставкових залів тощо.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, можна стверджувати, що культурна самобутність певного суспільства поєднує в собі принаймні дві грані динаміки культурних процесів. Внутрішня грань сформувалася під впливом культурної диференціації (полікультурності) та самобутності певного суспільства. У державній культурній політиці це обумовлює необхідність взаємоузгодження державних інтересів консолідації суспільства та культурної диференціації суспільного життя. Зовнішня – включеність у динаміку тенденцій світової культури. Державна культурна політика в цьому напрямі є гарантом захисту від деструктивних впливів. Отже, культура виступає важливим чинником у системі національної безпеки кожної держави. Проте водночас такий характер розвитку культурного життя актуалізує проблему збереження культурної самобутності націй [1].

Практичними рекомендаціями щодо впровадження нових принципів державної культурної політики можуть бути такі:

- створення сприятливих умов для розвитку проєктів місцевого значення;
- посилення уваги місцевих органів самоврядування до об’єктів культурної міської інфраструктури;
- використання культури як потужного ресурсу економічного розвитку (розвиток так званої “міської творчості”, створення “міста на продаж”).

Втілити в життя подібні рекомендації можливо лише за умов, якщо державні органи влади визначаться з низкою основних питань, серед яких можна виділити два основних. Це питання щодо вибору між збереженням національних особливостей чи інтеграцією до світової культури і питання про те, чи є культура інструментом розвитку суспільства чи самодостатнім феноменом. Пропонуємо взяти до уваги, що об’єктом державного управління є сфера культури, яка забезпечує створення, збереження, поширення та засвоєння духовно-культурних цінностей, що становлять культурний здобуток людини та суспільства. Зазначена сфера потребує певного регулювання, підтримки та проведення відповідної політики державою, тоді як творчі процеси, якщо вони не суперечать загальнолюдським цінностям, нормам суспільної моралі, мають відбуватися вільно, за власними законами [2]. Основним завданням державної політики у сфері культури має бути забезпечення необхідних організаційно-управлінських, правових, фінансово-економічних умов для

створення, збереження та поширення культурних цінностей у суспільстві з метою максимального задоволення культурних запитів різних суспільних груп.

Оскільки кожна країна має різне співвідношення органів місцевого самоврядування, регіональної та державної влади, організацій, які діють при урядові або ж мають значний ступінь самостійності, а також творчих асоціацій, то вона сама визначає, якою буде схема розподілу обов'язків і влади. Однак існує один незмінний принцип успішної політики: рішення мають прийматись на найближчому рівні до того, хто буде їх втілювати. Подібний принцип доповнюється ще одним: завжди має існувати можливість оскаржити рішення одного органу влади на іншому рівні, де проблема постає в більш широкому аспекті. Таким чином, культурна політика має зароджуватися в межах механізму прийняття рішення при зіткненні різних точок зору. Це означає, що вона ніколи не буде однозначною і не зможе вдовольнити всіх. Проте саме це забезпечить їй сталий подальший розвиток.

Сучасні реалії є такими, що необхідно засвоювати і розвивати нові моделі взаємодії культури та економіки. Подібні моделі мають базуватися на принципах суспільно-державного регулювання сфери культури, на пошуках нових форм взаємодії держави, бізнесу та культури, тобто на розумінні того, що культура є джерелом розвитку країни в сучасному світі. Ми вже згадували про зарубіжний досвід поєднання економічних інтересів з розвитком культурної сфери. Реалізація принципу “креатив-культура-капітал” сприяє розширенню мережі культурних закладів, розвитку культурних індустрій, залучає новітні технічні засоби для обслуговування дозвілля населення. Основна вимога – сфера культури має відповідати критеріям економічної ефективності. Отже, державна культурна політика має бути в центрі уваги різних суб'єктів, у тому числі держави, бізнесу, громадських утворень, політичних об'єднань – усіх інститутів громадянського суспільства. “Необхідно зрозуміти механізми формування моделі розвитку і принципів взаємодії всіх сфер, аби вони були пронизані культурою як системою цінностей” [6].

Література:

1. Бакальчук В. О. Культурна самобутність як фактор національної безпеки України: гуманітарний аспект / В. О. Бакальчук. – Режим доступу : <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama>.
2. Карлова В. В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / В. В. Карлова. – К., 2003. – 20 с.
3. Карпова Г. Г. Культурная политика в обществе постсоветского капитализма : матер. Всероссийского Социологического Конгресса / Г. Г. Карпова. – М., 2008.
4. Культурна політика в Україні / за ред. О. А. Гриценка. – К., 2007. – 160 с.
5. Малімон В. І. Проблеми державної культурної політики в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства / В. І. Малімон. – Режим доступу : <http://www.vmalimon.ho.ua>
6. О'Коннор Дж. Культурная политика как влияние. Экспорт идеи “творческих индустрий” в Санкт-Петербург / Дж. О'Коннор. – Режим доступу : <http://www.cpolicy.ru/analytics/87.html>
7. Симоненко С. П. Проблеми культурної політики в Україні та світові інтеркультурні взаємодії / С. П. Симоненко. – Режим доступу : <http://myslenedrevo.com.ua/studies>

8. *Bartlett Ch. A. Transnational management / Ch. A. Bartlett, S. Ghosal. – 3 ed. – Boston etc.: Irwin; McGraw-Hill, 2000. – 880 p.*
9. *Toffler A. Future Shock / A. Toffler. – N.-Y. : Bantam Book, 1971. – 561 p.*

Надійшла до редколегії 30.09.2009 р.